

Maciej Raś

<https://orcid.org/0000-0002-0181-7595>

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego

Krótką historia (autonomicznej) paradyplomacji w Federacji Rosyjskiej

Zarys treści: W artykule omówiona została ewolucja kształtowania się paradyplomacji w Federacji Rosyjskiej: od jej bujnego, częściowo niekontrolowanego przez państwo rozkwitu, poprzez stabilizację i uporządkowanie, po zdominowanie aktywności paradyplomatycznej przez władze centralne.

Outline of content: The article explores the evolution of regional paradiplomacy in the Russian Federation: from its heyday, when it was partially uncontrolled by the state, through a phase of stabilisation and harmonisation, to an era in which central authorities dominate paradiplomatic activities.

Słowa kluczowe: paradyplomacja, podmioty subpaństwowe, Federacja Rosyjska, region, współpraca transgraniczna

Keywords: paradiplomacy, sub-state entities, the Russian Federation, region, transnational cooperation

Wstęp

Zachodzące w Federacji Rosyjskiej od lat dziewięćdziesiątych XX w. procesy decentralizacji państwa i autonomizacji regionów warunkowane były szeregiem czynników o charakterze politycznym, prawnym i społeczno-ekonomicznym. Jednym z obszarów, w których wystąpiła dynamiczna aktywizacja podmiotów subpaństwowych, stała się paradyplomacja definiowana przeze mnie jako udział władz regionalnych w stosunkach międzynarodowych poprzez budowanie kontaktów o charakterze formalnym i nieformalnym, zarówno stałych (trwałych), jak i doraźnych, z zagranicznymi podmiotami publicznymi lub prywatnymi w celu realizacji szeroko rozumianych interesów regionu, a także inne przynależne regionowi

w ramach danego państwa kompetencje formalne (konstytucyjne, ustawowe), które odnoszą się do sfery międzynarodowej¹.

Ze względu na federacyjny charakter państwa rosyjskiego aktywność paradyplomatyczną zdominowały podmioty federacji, czyli regiony. Z tego właśnie względu na przykładzie ich aktywności międzynarodowej omówiona zostanie ewolucja kształtowania się autonomicznej paradyplomacji w Rosji: od jej bujnego, częściowo niekontrolowanego przez państwo rozkwitu, poprzez stabilizację i uporządkowanie, po zdominowanie aktywności paradyplomatycznej przez władze centralne.

Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zapoczątkował wielowymiarowy proces definiowania interesów oraz strategii działania podmiotów subpaństwowych w Federacji Rosyjskiej. W ramach tego procesu rozwijano także zdolności do oddziaływania w środowisku międzynarodowym, co przejawiało się zarówno w formułowanych aspiracjach, jak i implementowanych narzędziach współpracy międzynarodowej. Charakter, zasięg i kierunki tej współpracy ulegały stopniowej transformacji w odpowiedzi na dynamicznie zmieniające się uwarunkowania wewnętrzne o charakterze krajowym i regionalnym oraz zewnętrzne (międzynarodowe). Tempo rozwoju zdolności paradyplomatycznych było zróżnicowane tak w czasie, jak i pod względem geograficznym². W kontekście analizy rozwoju paradyplomacji w Rosji po 1991 r. istotne znaczenie zyskały przede wszystkim następujące czynniki:

- transformacja stosunków federacyjnych polegająca początkowo na gwałtownym osłabieniu, a następnie stopniowym umacnianiu pozycji federalnego centrum oraz nasileniu praktyk autorytarnych w systemie politycznym państwa w okresie rządów Władimira Putina;
- przyjęty model rozwoju społeczno-gospodarczego, który nie doprowadził do przezwyciężenia głębokiej strukturalnej dysfunkcjonalności rosyjskiej gospodarki, w tym jej silnego uzależnienia od wydobywania i eksportu surowców naturalnych, oraz nie zniwelował rażących dysproporcji w rozwoju i poziomie życia mieszkańców poszczególnych regionów;

¹ N. Cornago, *Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security. Dimensions of Conflict and Cooperation*, w: *Paradiplomacy in Action. The Foreign Relations of Subnational Governments*, ed. F. Aldecoa, M. Keating, London–Portland 1999, s. 40.

² Zob. np.: M. Raś, *Regiony Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych*, w: *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, t. 2, Warszawa–Lublin 2013, s. 852–856; H.B. Бурлинова и др., *Практики публичной дипломатии регионов России 2017–2021 гг.: доклад № 86, Российский совет по международным делам (РСМД), Центр поддержки и развития общественных инициатив „Креативная дипломатия”*, Москва 2022; *Рейтинг регионов России в системе публичной дипломатии РФ: итоги 2022 года, Российский совет по международным делам (РСМД)*, 10.10.2024, https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rejting-regionov-rossii-v-sisteme-publichnoy-diplomatii-rf-itogi-2022-goda/?sphrase_id=172005780 (dostęp: 30.06.2025).

- rosnące zaangażowanie aktorów społecznych i gospodarczych w regionach w procesy umiędzynarodowienia obejmujące handel zagraniczny, turystykę, wymianę kulturalną i naukową;
- przekształcenia elit polityczno-biznesowych w państwie i regionach, związane także z ewolucją nieformalnych sieci władzy i relacji między Kremlm a władzami regionalnymi;
- zmiany w rosyjskiej polityce zagranicznej, szczególnie w kontekście narastającej rywalizacji z Zachodem oraz konfliktu z Ukrainą.

Paradyplomacja w Rosji, choć formalnie rozwijana, funkcjonuje obecnie w ramach silnie zhierarchizowanego systemu politycznego, gdzie trudno mówić o faktycznej autonomii decyzyjnej władz regionalnych. Ewolucja aktywności międzynarodowej regionów Federacji Rosyjskiej odzwierciedliła szersze tendencje w rosyjskim federalizmie – od decentralizacji w latach dziewięćdziesiątych XX w. po dominującą obecnie centralizację formalnych i nieformalnych relacji centrum – regiony i autorytarne zarządzanie państwem. Powyższe stwierdzenie stanowi główną hipotezę badawczą zawartą w artykule. Jej weryfikację ukazałem przez pryzmat analizy, kto (jakie podmioty, w jaki sposób, przy jakich uwarunkowaniach) realizował paradyplomację w Federacji Rosyjskiej i jak owa aktywność międzynarodowa ewoluowała.

Podstawową metodą badawczą stała się krytyczna analiza treści źródeł zarówno pierwotnych (zwłaszcza dokumentów państwowych i regionalnych), jak i wtórnych (prac naukowych, raportów, materiałów internetowych etc.). Wykorzystałem przy tym wyniki swoich dotychczasowych badań nad paradyplomacją, uzyskanych w czasie staży badawczych i kwerend bibliotecznych prowadzonych w Rosji³. Literaturę naukową na temat paradyplomacji w Rosji należy uznać za dość bogatą, zwłaszcza w odniesieniu do okresu bujnego rozkwitu aktywności międzynarodowej podmiotów subpaństwowych w latach dziewięćdziesiątych XX w. i na początku XXI w.⁴

³ Zob. M. Raś, *Aktywność międzynarodowa regionów Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2018; *idem*, *Aktywność międzynarodowa regionów (paradyplomacja) w ujęciu teoretycznym*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 52 (2016), nr 3, s. 191–215; *idem*, *Regions of the Russian Far East and Pragmatic Eurasian Para-diplomatic Relations*, w: *Evolving Regional Values and Mobilities in Global Context. The Emergence of New (Eur)Asian Regions and Dialogues with Europe*, ed. Y. Alix, I. Baizhakova, P. Chabal, Bruxelles 2020, s. 51–61.

⁴ Zob. np.: J. Perović, *Internalization of Russian Regions and the Consequences for Russian Foreign and Security Policy*, „ETH Working Paper” (2000), no. 1, s. 1–56; M. Pietrasiak, M. Słowikowski, *The International Activity of Federal Subjects of the Russian Federation on the Case of the Far East*, w: *Paradiplomacy in Asia. Case Studies of China, India and Russia*, ed. M. Pietrasiak et al., Łódź 2018, s. 137–208; Л.Б. Вардомский, Е.Е. Скатерщикова, *Внешиэкономическая деятельность регионов России*, Москва 2002; *Международные и внешнеэкономические связи субъектов Российской Федерации*, ред. А.Г. Гранберг, Москва 2001; *Международная интеграция российских регионов*, ред. И.И. Куриллы, Москва 2007; А.С. Макарычев, *Российские регионы и глобализация*, Нижний Новгород 2001; В.Л. Толстых, *Международная деятельность субъектов Российской Федерации*, Москва 2004.

Narastanie tendencji autorytarnych w Rosji wpłynęło na ograniczenie możliwości prowadzenia tamże swobodnych badań naukowych, co znalazło odzwierciedlenie także w odniesieniu do studiów nad paradyplomacją⁵. Zakres i charakter niniejszego opracowania nie pozwala na szersze omówienie tego zjawiska.

Kto i za pomocą jakich instrumentów realizuje paradyplomację w Rosji?

Zgodnie z konstytucją Federacji Rosyjskiej państwo to składa się obecnie z 89 podmiotów federacji⁶, z których sześć (anektowane i całkowicie bądź częściowo okupowane terytoria Ukrainy⁷) nie jest uznawanych przez większość państw za część Rosji. Struktura federacyjna obejmuje sześć kategorii podmiotów: republiki autonomiczne (24), kraje (terytoria – 9), obwody (48), miasta o znaczeniu federalnym (3), obwód autonomiczny (1) oraz okręgi autonomiczne (4).

Rosyjski model federalizmu nie wykształcił się w sposób organiczny⁸. Przejęty po upadku ZSRR system podziału terytorialnego i kompetencyjnego był w istocie kontynuacją radzieckiego projektu nominalnego federalizmu pozbawionego rzeczywistej autonomii podmiotów federacji. Należy pamiętać, że radziecki federalizm wyróżniał się wyjątkowością także ze względu na jego „dwuszczeblowość”: federacją był ZSRR, a w jego ramach funkcjonowała Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka jako... republika federacyjna. W warunkach chaosu lat dziewięćdziesiątych, wzmocnionego przez *pieriestrojkę* i liberalizację polityczną, doszło do intensyfikacji dążeń regionalnych do samodzielności, co określane było mianem

⁵ Choć w ostatnich latach także pojawiały się publikacje dotyczące paradyplomacji w Rosji, publikowane również na rosyjskim gruncie naukowym. Zob. np.: A.S. Tarasova, *Modern trends in paradiplomacy: a case of Russian-Finnish regional cooperation*, „Baltic Region” 15 (2023), no. 3, s. 83–99; A.B. Евтушенко, И.Ю. Зуенко, А.Е. Фоминых, *От побратимства городов к „парадипломатии макрорегионов”: поиск новых форм российско-китайского сотрудничества (к 10-летию межрегиональной программы „Волга-Янцзы”)*, „Азия и Африка сегодня” (2023), № 12, s. 15–23; *Свердловская область. Эволюция международных связей (1991–2022)*, ред. В.Д. Камынин, Е.Б. Михайленко, Екатеринбург 2022; *Российское пограничье. Проблемы развития в новых геополитических условиях*, ред. В.А. Колосов, А.Б. Володин, Москва 2019; Г. Яровой, *Трансграничное сотрудничество России и Евросоюза между (де-)секьюритизацией и парадипломатией: в поисках новых подходов к cross-border governance*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения” 14 (2021), № 2, s. 156–181.

⁶ Konstytucja Federacji Rosyjskiej, https://poland.mid.ru/pl/rossiya_polsha/o_rossii/konstitutsiya_rossiyskoy_federatsii/ (dostęp: 18.06.2025).

⁷ Republika Krymu i miasto o znaczeniu federalnym Sewastopol (anektowane już w 2014 r.) oraz Doniecka Republika Ludowa, Ługańska Republika Ludowa, obwód chersoński i obwód zaporoski. W przypadku dwu ostatnich podmiotów obecnie Rosja nie kontroluje nawet ich ośrodków stołecznych.

⁸ Szerzej zob. С.О. Алехнович, *Федерализм. Концепт и практика российского проекта*, Москва 2012; *Российский федерализм. Экономико-правовые проблемы*, ред. С.Д. Валентей, Санкт-Петербург 2008.

„parady suwerenności”. Wiele regionów zaczęło wówczas realizować własne polityki, również na płaszczyźnie międzynarodowej, niekiedy wbrew woli rządu federalnego. Proces ten doprowadził do ukształtowania tzw. asymetrycznego federalizmu, w którym część podmiotów posiadała prawa i przywileje niedostępne dla innych.

Od końca lat dziewięćdziesiątych w ramach strategii „konsolidacji państwa”, promowanej przez Putina, nastąpił zwrot ku silnej centralizacji. Kolejne reformy prawne i instytucjonalne przyczyniły się do znacznego ograniczenia autonomii regionów oraz ściślejszego podporządkowania ich władzom federalnym. Szczególną rolę odegrało postulowane przez Putina „odtworzenie pionowej struktury władzy”, co ugruntowało mechanizmy klientelistyczne i scentralizowane zarządzanie państwem.

W Federacji Rosyjskiej działalność paradyplomatyczna regionów przybierała zróżnicowane formy, odzwierciedlając zarówno ich położenie geograficzne, jak i specyficzne cechy kulturowe oraz etniczne. Najbardziej aktywne w tym zakresie pozostawały ośrodki metropolitalne – Moskwa oraz Petersburg – prowadzące szeroką, wielopłaszczyznową współpracę międzynarodową z licznymi partnerami na wszystkich kontynentach, określane mianem „paradyplomacji globalnej”⁹. Z kolei regiony „etniczne”, takie jak republiki autonomiczne Kaukazu Północnego, Tatarstan, Kalmucja czy Baszkortostan, rozwijały relacje z zagranicznymi społecznościami o zbliżonym profilu tożsamościowym – konfesyjnym, językowym bądź historycznym¹⁰. Podobnie rzecz się miała z podmiotami federacji o silnych korzeniach ugrofińskich (np. Komi i Karelia)¹¹.

Szczególnie istotnym czynnikiem kształtującym kierunki aktywności paradyplomatycznej okazało się geograficzne usytuowanie danego regionu. Regiony przygraniczne rozwijały współpracę głównie z sąsiadującymi państwami, np. członkami Unii Europejskiej (zwłaszcza Estonią, Finlandią i Polską), republikami poradzieckimi (Ukrainą, Białorusią, Kazachstanem), a także z państwami regionu Azji i Pacyfiku, w tym Chinami, Koreą Południową i Japonią. Natomiast regiony położone w głębi terytorium państwa (tzw. regiony wewnętrzne) ukierunkowywały

⁹ Zob. np.: План международных целевых проектов с участием Правительства Москвы, проектов по повышению международного авторитета города Москвы, поддержки деятельности Домов Москвы за рубежом в 2009 году (Приложение к постановлению Правительства Москвы от 17 марта 2009 г. N 194-ПП), 17.03.2009, <https://www.mos.ru/authority/documents/doc/24609220/> (dostęp: 18.06.2025); Подпрограмма „Развитие Москвы как международного финансового центра на 2012–2018 гг.” (постановление Правительства Москвы от 5 августа 2014 года № 441-ПП), в редакции з 5.08.2014, <https://www.mos.ru/dvms/function/napravlenie-deyatelnosti/razvitie-moskvy-kak-mfc/> (dostęp: 18.06.2025); План международной и межрегиональной деятельности Комитета по внешним связям Санкт-Петербурга на 2023 год. Утверждён 22.12.2022, Планы Комитета. Комитет по внешним связям Санкт-Петербурга, <https://kvs.gov.spb.ru/komitet/plan-raboty-komiteta/> (dostęp: 18.06.2025).

¹⁰ Zob. np.: А. Шакиров, *Парадипломатия Республики Татарстан*, 2021, https://picreadiana-litika.ru/paradiplomacy_of_tatarstan (dostęp: 10.06.2025).

¹¹ Г. Яровой, *op. cit.*

swoją aktywność międzynarodową głównie na współpracę gospodarczą i inwestycyjną, co było szczególnie widoczne w obszarach zasobnych w surowce, jak choćby obwód tiumeński. W licznych przypadkach działania paradyplomatyczne odzwierciedlały mieszankę czynników, łącząc względy gospodarcze z bliskością kulturową (np. Tatarstan, Komi), współpracą regionalną (zob. Jakucja, Jamalsko-Nieniecki Okręg Autonomiczny) lub aspiracjami stołecznymi (Moskwa).

Podmioty subpaństwowe w Rosji stosowały zróżnicowane metody prowadzenia działalności międzynarodowej, które można sklasyfikować jako działania bezpośrednie i pośrednie¹². Do form bezpośrednich należały m.in.:

- zawieranie umów i porozumień z partnerami zagranicznymi, w tym organizacjami międzynarodowymi i jednostkami administracyjno-terytorialnymi należącymi do innych państw;
- tworzenie własnych przedstawicielstw za granicą, zwłaszcza o profilu handlowym i społeczno-kulturalnym;
- goszczenie na własnym terytorium przedstawicielstw podmiotów zagranicznych;
- organizowanie własnych delegacji zagranicznych i przyjmowanie analogicznych wizyt podmiotów obcych;
- przyciąganie inwestycji zagranicznych;
- zaangażowanie we współpracę przygraniczną, w tym proces jej instytucjonalizacji.

Metody pośrednie koncentrowały się zaś na:

- lobbingu interesów regionalnych w ramach instytucji federalnych (np. Ministerstwo Spraw Zagranicznych [MSZ], Rada Federacji);
- uczestnictwie w pracach organów władzy federalnej;
- wykorzystywaniu instytucji międzynarodowych (np. organizacji międzynarodowych) do wpływania na decyzje władz federalnych;
- prowadzeniu „dyplomacji werbalnej” („dyplomacji narracyjnej”) polegającej na oficjalnych oświadczeniach i komentarzach odnoszących się do spraw międzynarodowych, w tym polityki zagranicznej Rosji.

Z biegiem lat, w warunkach rosnącej formalnej i praktycznej centralizacji, działania bezpośrednie uległy istotnym ograniczeniom, co skłoniło wiele regionów do większego zaangażowania w formy pośrednie pozwalające na zachowanie pewnej obecności na arenie międzynarodowej bez naruszania prerogatyw Kremla. Polegało to przede wszystkim na zwiększonej współpracy z instytucjami federalnymi w celu realizowania interesów regionalnych na płaszczyźnie międzynarodowej. Wzrosła przy tym rola wpływów dyskrecjonalnych. Po 2022 r., w kontekście eskalacji konfliktu z Ukrainą oraz intensyfikacji autorytarnych mechanizmów kontroli wewnętrznej, instrumentarium służące oddziaływaniom regionów na arenie międzynarodowej uległo dalszemu zawężeniu.

¹² Szerzej zob. M. Raś, *Aktywność międzynarodowa regionów Federacji Rosyjskiej...*, s. 212–226.

Od lat dziewięćdziesiątych strategie paradyplomatyczne regionów były kształtowane przez szereg zmiennych, w tym zwłaszcza:

- pozostający w ich dyspozycji potencjał gospodarczy (w szczególności surowce energetyczne);
- posiadany potencjał technologiczny i demograficzny;
- poziom rozwoju infrastruktury komunikacyjnej i społecznej;
- uwarunkowania geograficzne (np. sąsiedztwo wysoko rozwiniętych państw czy położenie względem granic zewnętrznych i wewnętrznych dawnego ZSRR);
- kapitał symboliczny, historyczny oraz kulturowy.

Szczególne znaczenie miały tożsamość i przeszłość regionów. Przykładowo Petersburg jako historyczna stolica imperium i centrum kultury rosyjskiej kształtował swoją strategię, pozycjonując się w roli prestiżowego, kulturalnego okna na świat¹³. Obwód kaliningradzki, którego społeczeństwo i elity wykazywały pozytywny stosunek do zaangażowania we współpracę z UE, wzmacniał atrakcyjność, promując „swoją” pruską przeszłość¹⁴. Z kolei regiony graniczące z republikami byłego ZSRR, co dotyczyło zwłaszcza Ukrainy i Białorusi, budowały relacje oparte na bliskości kulturowo-językowej i więzach ekonomicznych, które po 1991 r. często zostały przerwane¹⁵.

Nie bez znaczenia pozostawał także osobisty kapitał polityczny przywódców regionalnych. W niektórych przypadkach silna pozycja liderów umożliwiała aktywność wykraczającą poza formalne ograniczenia. Do takich postaci należeli m.in. Kirsan Ilumżynow (lider Kałmucji w latach 1993–2005), Roman Abramowicz (gubernator Czukockiego Okręgu Autonomicznego w latach 2000–2008), Ramzan Kadyrow (lider Czeczenii od 2007 r.), Eduard Rossel (głowa administracji w latach 1991–1993 i gubernator obwodu swierdłowskiego w latach 1995–2009) czy Wiktor Kress (w latach 1991–2012 głowa administracji, a następnie gubernator obwodu tomskiego). Ich kontakty z federalną elitą polityczną i biznesową oraz różnorodnymi środowiskami międzynarodowymi (co czasem związane było z posiadaniem majątkiem, a czasem ich tożsamością etniczną i kulturową) przekładały się na konkretne formy współpracy międzynarodowej regionów.

Najczęściej realizowane obszary aktywności paradyplomatycznej obejmowały:

- rozwój powiązań gospodarczych z zagranicą, w tym przyciąganie zagranicznych inwestycji bezpośrednich;
- współpracę transgraniczną, włączając w to zaangażowane tworzenie euro-regionów w przypadku regionów sąsiadujących z UE;

¹³ *Ibidem*, s. 264.

¹⁴ S. Berger, *How to Be Russian with a Difference? Kaliningrad and its German Past*, „Geopolitics” 15 (2010), no. 2, s. 345–366.

¹⁵ А.М. Анисимов и др., *Приграничное сотрудничество регионов России, Беларуси и Украины: Состояние и перспективы*, „Евразийская Экономическая Интеграция” 4 (2013), № 21, с. 77–96; *Российско-белорусское приграничье. Двадцать лет перемен*, ред. А.П. Катровский, Ю.П. Ковалев, Смоленск 2012.

- wzmacnianie więzi z bliskimi sobie pod względem kulturowym społecznościami etnicznymi za granicą;
- rozwój sieci komunikacyjnych;
- inicjatywy z zakresu bezpieczeństwa, zwłaszcza odnoszące się do „miękkiego” wymiaru bezpieczeństwa, jak np. budowanie przyjaznych relacji z partnerami zagranicznymi, z którymi Rosję dzieliły napięcia i spory (zob. obwód sachaliński w relacjach z Japonią).

W wielu przypadkach paradyplomacja służyła nie tylko jako narzędzie rozwoju regionalnego, ale także jako środek budowy międzynarodowej pozycji Rosji. Współpraca z diasporą rosyjską, wspieranie separatyzmów (np. w Abchazji, Osetii Południowej, Gagauzji), a także próby oddziaływania na sąsiednie państwa poprzez współpracę międzyregionalną wskazywały na instrumentalne wykorzystanie paradyplomacji do celów polityki zagranicznej Rosji. Zaprezentowano, kto i w jaki sposób realizował aktywność paradyplomatyczną oraz ewolucję tejże aktywności, wskazując przy tym na czynniki, które warunkowały tempo rozwoju zdolności paradyplomatycznych zarówno w czasie, jak i pod względem geograficznym.

Jak zmieniała się aktywność międzynarodowa regionów Rosji?

W ZSRR wszelkie formy kontaktów zagranicznych podmiotów subpaństwowych funkcjonowały wyłącznie w ramach ścisłej kontroli centralnych organów władzy. Interakcje międzynarodowe z udziałem jednostek administracyjno-terytorialnych mogły mieć miejsce jedynie na podstawie umów międzyrządowych, a ich zakres był ściśle wyznaczany przez struktury partyjno-państwowe. Dotyczyło to zarówno ograniczonej współpracy niektórych miast z zagranicznymi miastami partnerskimi, jak i ściśle reglamentowanej kooperacji transgranicznej – m.in. z Finlandią – o marginalnym znaczeniu politycznym i społeczno-gospodarczym.

Schyłek istnienia ZSRR przyniósł postępującą liberalizację reżimu granicznego, umożliwiając oddolny rozwój współpracy transgranicznej. Inicjatywy w tym zakresie pochodziły z różnych środowisk: społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych, władz podmiotów subpaństwowych oraz instytucji edukacyjnych. Władze centralne nie tyle wspierały ten proces, co raczej tolerowały, postrzegając go jako nieuniknioną konsekwencję zmian ustrojowych¹⁶. Zmniejszenie roli biurokracji państwowej i partyjnej oraz spontaniczny rozwój przedsiębiorczości stworzyły przestrzeń dla nowych form aktywności transnarodowej, zwłaszcza w regionach przygranicznych¹⁷.

¹⁶ P. Joenniemi, A. Sergunin, *Paradiplomacy as a Capacity-Building Strategy. The Case of Russia's Northwestern Subnational Actors*, „Problems of Post-Communism” 61 (2014), no. 6, s. 18–33.

¹⁷ T. Christiansen, P. Joenniemi, *Politics on the Edge: On the Restructuring of Borders in the North of Europe*, w: *Curtains of Iron and Gold. Reconstructing Borders and Scale of Interaction*, ed. H. Eskelinen, I. Liikanen, J. Oksa, Abingdon 1999, s. 89–115.

Zakończenie konfrontacji zimnowojennej pozwoliło na ekstrapolację zachodnioeuropejskich modeli współpracy transgranicznej do państw byłego bloku wschodniego. Kooperacja w regionach przygranicznych zaczęła ożywać wzdłuż dawnych granic zewnętrznych ZSRR (np. na pograniczu rosyjsko-norweskim), jak i na granicach między byłymi republikami radzieckimi¹⁸. Proces ten cechowały żywiołowość i spontaniczność: „nowa Rosja” rozpoczęła budowę swojego potencjału paradyplomatycznego praktycznie od zera, nie dysponując odpowiednim doświadczeniem instytucjonalnym ani kadrowym.

Na początku lat dziewięćdziesiątych rosyjskie regiony, korzystając z osłabienia centrum politycznego, zaczęły w różnym tempie i z różną intensywnością nawiązywać i rozwijać relacje transgraniczne, w pierwszej kolejności z partnerami europejskimi. Inicjatywy te miały zrazu charakter symboliczny i deklaracyjny, oparty na ideach pojednania, wzajemnego zrozumienia oraz przezwycięzania skutków zimnowojennego podziału Wschód–Zachód. Niemniej jednak szybko nabrały charakteru pragmatycznego, szczególnie w kontekście nasilającego się kryzysu społeczno-ekonomicznego w Rosji. Pozyskanie z zagranicy pomocy humanitarnej i inwestycji oraz dostęp do międzynarodowych programów rozwojowych były wówczas uznawane za narzędzia niezbędne do utrzymania funkcjonowania gospodarek regionów.

W latach dziewięćdziesiątych jednostki administracyjno-terytorialne Federacji Rosyjskiej – zarówno regiony, jak i miasta – postrzegały współpracę międzynarodową w kategoriach instrumentu umożliwiającego łagodzenie skutków głębokiego kryzysu społeczno-gospodarczego i politycznego. Paradyplomację traktowano więc w kategoriach mechanizmu wspierającego przetrwanie oraz zwiększającego własną autonomię w relacjach z władzami federalnymi.

Zgodnie z traktatem federacyjnym z 1992 r. podmioty federacji (regiony) zostały formalnie uznane za samodzielnych uczestników stosunków międzynarodowych, co miało zastosowanie zarówno do politycznego, jak i gospodarczego wymiaru kontaktów z zagranicą¹⁹. Umożliwiło to regionom Federacji Rosyjskiej skorzystanie z szerokiego wachlarza instrumentów współpracy międzynarodowej: od porozumień bilateralnych po uczestnictwo w sieciach transnarodowych.

W praktyce jednak sytuacja taka doprowadziła do poważnych przekształceń relacji między federalnym centrum a regionami. Część republik, m.in. Tatarstan, Baszkortostan, Tuwa czy Kabardo-Bałkaria, na mocy dwustronnych porozumień z władzami federalnymi uzyskała wyjątkowe kompetencje w zakresie swojego statusu, w tym możliwości prowadzenia współpracy z zagranicą, łącznie z zawieraniem umów międzynarodowych, prowadzeniem polityki eksportowej w odniesieniu do przemysłu obronnego, a nawet – w przypadku Tuwy – prawem do wypowiedzenia

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Федеративный договор (Москва, 31 марта 1992 г.), 31.03.1992, <http://constitution.garant.ru/act/federative/170280/> (dostęp: 10.06.2025).

wojny i zawarcia pokoju. Niektóre konstytucje republikańskie przewidywały wręcz możliwość samodzielnego prowadzenia polityki zagranicznej. Większość regionów wypracowała własną bazę instytucjonalną do współpracy z zagranicą, której zasady nierzadko pozostawały w sprzeczności z prawem federalnym i interesami państwa jako całości. Tego rodzaju postanowienia wyraziście ukazywały asymetrię powiązań federacyjnych i stanowiły potencjalne zagrożenie dla integralności państwa²⁰. Do tego należało dodać zróżnicowanie stosunków centrum – regiony oparte na powiązaniach nieformalnych, bazujących na zróżnicowanej sile oddziaływania władz poszczególnych podmiotów federacji względem władz centralnych.

W odpowiedzi na rosnącą aktywność regionów oraz roszczenia części z nich do autonomii w sprawach międzynarodowych władze federalne podjęły działania zmierzające do redefinicji granic owej autonomii. Już w 1995 r. przyjęto ustawy porządkujące udział podmiotów federacji w zawieraniu umów międzynarodowych oraz regulujące ich uczestnictwo w handlu zagranicznym²¹. Szczególną rolę przyznano MSZ Federacji Rosyjskiej, które uzyskało pozycję koordynatora aktywności międzynarodowej regionów. Formalizacja podziału kompetencji w sferze polityki zagranicznej, dokonana w latach 1998–2000, miała na celu dalsze wzmocnienie ich kontrolowanego udziału w polityce międzynarodowej.

W 1999 r. wprowadzono dalsze ograniczenia autonomii regionów na arenie międzynarodowej, redukując zakres dozwolonej aktywności paradyplomatycznej do takich dziedzin, jak kultura, edukacja, ochrona środowiska, pomoc humanitarna oraz współpraca naukowa. Regiony pozbawiono prawa do samodzielnego tworzenia przedstawicielstw zagranicznych, a zawierane przez nie umowy z partnerami międzynarodowymi traciły moc prawną, o ile nie zostały zatwierdzone przez odpowiednie instytucje federalne²². W 2001 r. przyjęto koncepcję współpracy transgranicznej, która jeszcze bardziej ograniczyła autonomię podmiotów subpaństwowych, ustanawiając pełne zwierzchnictwo MSZ Rosji nad wszelkimi formami ich współpracy zewnętrznej²³. Dodatkowo Kreml zintensyfikował monitoring przepływów finansowych z zagranicy do regionów, traktując pomoc międzynarodową jako potencjalne narzędzie wpływów zewnętrznych.

Począwszy od pierwszej dekady XXI w. zaobserwować można było dynamiczny wzrost ingerencji władz federalnych w sferę paradyplomacji. Odbywało

²⁰ P. Joenniemi, A. Sergunin, *op. cit.*, s. 2; В.Л. Толстых, *op. cit.*, с. 81–85.

²¹ Zob. Федеральный закон от 15 июля 1995 г. N 101-ФЗ „О международных договорах Российской Федерации”, 15.07.1995 (z późn. zm. i uzup.), <http://constitution.garant.ru/act/base/10103790> (dostęp: 18.06.2025).

²² Zob. Федеральный закон от 4 января 1999 г. N 4-ФЗ „О координации международных и внешнеэкономических связей субъектов Российской Федерации”, 4.01.1999 (ze zmian. i uzup.), http://constitution.garant.ru/act/federative/179963/#block_1 (dostęp: 18.06.2025).

²³ Концепция приграничного сотрудничества в Российской Федерации (утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 9 февраля 2001 г. № 196-р), 9.02.2001, <http://www.scrf.gov.ru/security/State/document29/> (dostęp: 18.06.2025).

się to w ramach procesu konsolidacji władzy w Rosji, a w rezultacie doprowadziło do istotnego ograniczenia formalnej i faktycznej autonomii aktorów subpaństwowych, którzy zostali włączeni w „pionową strukturę władzy”, czyli ściślej podporządkowani Kremlowi. Przekładało się to na zmniejszenie możliwości niezależnego kształtowania strategii międzynarodowych regionów oraz utratę kontroli nad zasobami politycznymi i gospodarczymi, dotychczas będącymi w ich dyspozycji w tym zakresie. Aktywność paradyplomatyczna stawiała się coraz bardziej podporządkowana polityce federalnego centrum. Niemniej jednak, w warunkach postępującej poprawy sytuacji budżetowej państwa oraz rozszerzania kontaktów transgranicznych, szczególnie na pograniczach europejskim i wschodnioazjatyckim, pojawiły się nowe możliwości zaangażowania międzynarodowego jednostek subpaństwowych.

Ponadto, wraz z poprawą sytuacji gospodarczej na początku XXI w., aktywność międzynarodowa podmiotów regionów została zintegrowana z długoterminowymi strategiami ich rozwoju, stając się bardziej uporządkowana i celowa. W tym ujęciu paradyplomacja zaczęła pełnić funkcję pragmatycznego narzędzia realizacji regionalnych interesów ekonomicznych, społecznych, środowiskowych i innych, usystematyzowanego i zinstytucjonalizowanego oraz nadzorowanego przez regionalne elity polityczno-gospodarcze.

Wydarzenia, do których doszło w 2014 r., w szczególności aneksja Krymu i pogarszające się stosunki Rosji z Zachodem, spowodowały znaczne ograniczenie aktywności paradyplomatycznej w relacjach z partnerami europejskimi – członkami NATO i UE oraz Ukrainą. Przywołać w tym miejscu można choćby zawieszenie decyzją rządu polskiego małego ruchu granicznego z obwodem kaliningradzkim – inicjatywę funkcjonującą z powodzeniem w latach 2012–2016, która znacząco ożywiła pogranicze polsko-rosyjskie, przynosząc stronom współpracy istotne korzyści.

Pełnoskalowa agresja zbrojna na Ukrainę w 2022 r. doprowadziła do niemal całkowitego zawieszenia kontaktów paradyplomatycznych z podmiotami należącymi do państw zachodnich. Funkcjonujące jeszcze kontakty transgraniczne zostały w ogromnej większości zerwane lub zawieszone, a dotychczas rozwijane projekty współpracy międzynarodowej wygasły lub uległy zamrożeniu. W efekcie wiele regionów Federacji Rosyjskiej zostało zmuszonych do redefinicji geograficznych kierunków swojego zaangażowania na arenie międzynarodowej, przekierowując swoją uwagę w większym stopniu na partnerów z państw określanych zbiorczo jako Globalne Południe, zwłaszcza w ramach „zwrotu ku Wschodowi”. Wpisywało się to w ogólne trendy dominujące w polityce zagranicznej Rosji²⁴.

Działania o charakterze paradyplomatycznym w Rosji są silnie sprzężone z polityką centrum. Choć niektóre regiony rozwijają partnerstwa międzynarodowe

²⁴ Zob. np.: Д. Столков, *Новые тенденции в российской дипломатии после 24 февраля 2022 года*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения” 17 (2024), № 1, с. 27–42.

(np. w ramach współpracy przygranicznej lub miast partnerskich), to zakres tych inicjatyw jest ściśle regulowany ustawodawstwem federalnym i podlega nadzorowi administracyjnemu. Po 2022 r., w kontekście pełnoskalowej inwazji na Ukrainę oraz wprowadzenia wielu mechanizmów kontroli społecznej i ekonomicznej, dyplomacja została podporządkowana celom geostrategicznym Kremla, ograniczając przestrzeń dla samodzielnych działań jednostek terytorialnych.

Zakończenie

Kreowanie aktywności międzynarodowej podmiotów subpaństwowych Federacji Rosyjskiej w latach dziewięćdziesiątych przebiegało w warunkach głębokich przeobrażeń ustrojowych, osłabienia federalnego centrum i wzrostu aspiracji regionalnych. Choć początkowo regiony uzyskały znaczny zakres swobody, w krótkim czasie doszło do wzmocnienia władzy federalnej. Pojawiło się zjawisko recentralizacji i dążenie do restytucji silnej „pionowej struktury władzy”. Ostatecznie dyplomacja w Rosji została ujęta w ramy ścisłej kontroli instytucjonalnej, zredukowana do funkcji wspierających politykę zagraniczną państwa, bez możliwości samodzielnego kształtowania strategii zewnętrznej przez regiony. Wynikało to tak z uwarunkowań wewnętrznych, związanych zwłaszcza ze wzrostem tendencji autorytarnych w Rosji, jak i ewolucji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, w szczególności – wejścia w konflikt z państwami zachodnimi.

Po rozpadzie ZSRR aktorzy subpaństwowi przyczynili się do współtworzenia nowego wizerunku i tożsamości międzynarodowej „nowej Rosji”. Ich aktywność w sferze współpracy zagranicznej stała się ważnym czynnikiem kształtującym nie tylko transformację wewnętrzną Federacji Rosyjskiej, ale również sposób jej postrzegania na arenie międzynarodowej. Wzmocnienie autorytarnych mechanizmów rządzenia i centralizacja władzy znacząco wpłynęły na redefinicję zakresu i charakteru działań dyplomatycznych. Szczególnie agresywna polityka wobec Ukrainy oraz pogłębiający się konflikt z państwami Zachodu jeszcze bardziej ograniczyły przestrzeń dla samodzielnej aktywności międzynarodowej podmiotów subpaństwowych.

W odpowiedzi na nasilające się tendencje odśrodkowe władze centralne w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych podjęły próbę normatywnego uregulowania stosunków z regionami. Ustanowiono ramy prawne działalności międzynarodowej podmiotów federacji, przy czym nacisk położono na koordynację i kontrolę, a nie na wzmacnianie ich samodzielności. Od momentu objęcia władzy przez Putina federalizm rosyjski został stopniowo podporządkowany logice centralizacji. Kluczowe znaczenie miała implementacja „pionowej struktury władzy”, która ustanowiła hierarchiczny, klientelistyczny system zależności, marginalizujący potencjał regionalnych społeczności.

W warunkach ograniczonego pluralizmu instytucjonalnego aktywność dyplomatyczna regionów rosyjskich zaczęła nosić charakter wtórny wobec strategii

polityki zagranicznej Kremla. Chociaż niektóre regiony dalej podejmowały inicjatywy o charakterze międzynarodowym (w grę wchodził dalszy rozwój współpracy transgranicznej, w tym umów bilateralnych z partnerami zagranicznymi czy uczestnictwa w sieciach miast), to jednak ich zakres i treść zaczęły być w praktyce ściśle kontrolowane.

Analiza zjawiska paradyplomacji w Rosji prowadzi do wniosku, że mimo istnienia formalnych podstaw działalności międzynarodowej jednostek subpaństwowych, praktyka ta jest ściśle podporządkowana interesom federalnego centrum. Model „zarządzanej paradyplomacji” wpisuje się w szerszy proces demontażu elementów demokratycznych w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej oraz redefinicji federalizmu (analogicznie: samorządu lokalnego) w kierunku narzędzia administracyjnego, a nie wyrazu samorządności. W rezultacie rosyjska paradyplomacja nie odzwierciedla autonomii regionów, lecz stanowi komponent zhierarchizowanego systemu władzy, podporządkowanego logice dominacji Kremla.

A Brief History of (Autonomous) Paradiplomacy in the Russian Federation

Abstract

The federal nature of the Russian state implied the domination of the federation's subjects (the regions) in paradiplomacy. The evolution of regions' paradiplomacy in the Russian Federation is discussed in the article: from its heyday, when it was partially uncontrolled by the state, through a phase of stabilisation and harmonisation, to an era in which central authorities dominate paradiplomatic activities. The main research hypothesis is that the evolution of regional paradiplomacy in the Russian Federation reflected broader trends in Russian federalism: from decentralisation in the 1990s to the currently dominant centralisation of formal and informal relations between the centre and the regions and authoritarian management of the state. The model of “managed paradiplomacy” became part of a broader process of dismantling democratic elements in Russia's political system and redefining federalism and local government as administrative tools rather than expressions of autonomy and self-government.

Краткая история (автономной) парадипломатии в Российской Федерации

Абстракт

Федеративный характер российского государства предполагал в парадипломатической деятельности доминирование субъектов федерации т.е. регионов. В статье на примере их международной активности рассматривается эволюция формирования парадипломатии в Российской Федерации: от бурного, частично неконтролируемого государством, расцвета, через стабилизацию и упорядочение, к доминированию центральных властей в парадипломатической активности. Основная исследовательская гипотеза заключается в тезисе, что эволюция парадипломатии регионов Российской Федерации отражала

более общие тенденции российского федерализма: от децентрализации в 1990-х годах к нынешней доминирующей централизации формальных и неформальных отношений центр-регионы и авторитарному государственному управлению. Модель «управляемой парадипломатии» была частью более широкого процесса демонтажа демократических элементов в политической системе России и переосмысления федерализма и территориального самоуправления как административных инструментов, а не проявления автономии и самоуправления.

Bibliografia

Źródła drukowane

Konstytucja Federacji Rosyjskiej, https://poland.mid.ru/pl/rossiya_polsha/o_rossii/konstitutsiya_rossiyskoy_federatsii/ (dostęp: 18.06.2025).

Концепция приграничного сотрудничества в Российской Федерации (утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 9 февраля 2001 г. № 196-р), 9.02.2001, <http://www.scrf.gov.ru/security/State/document29/> (dostęp: 18.06.2025).

План международной и межрегиональной деятельности Комитета по внешним связям Санкт-Петербурга на 2023 год. Утверждён 22.12.2022, Планы Комитета. Комитет по внешним связям Санкт-Петербурга, <https://kvs.gov.spb.ru/komitet/plan-raboty-komiteta/> (dostęp: 18.06.2025).

План международных целевых проектов с участием Правительства Москвы, проектов по повышению международного авторитета города Москвы, поддержки деятельности Домов Москвы за рубежом в 2009 году (Приложение к постановлению Правительства Москвы от 17 марта 2009 г. N 194-ПП), 17.03.2009, <https://www.mos.ru/authority/documents/doc/24609220/> (dostęp: 18.06.2025).

Подпрограмма „Развитие Москвы как международного финансового центра на 2012–2018 гг.” (постановление Правительства Москвы от 5 августа 2014 года № 441-ПП), w redakcji z 5.08.2014, <https://www.mos.ru/dvms/function/napravlenie-deyatelnosti/razvitie-moskvy-kak-mfc/> (dostęp: 18.06.2025).

Рейтинг регионов России в системе публичной дипломатии РФ: итоги 2022 года, Российский совет по международным делам (РСМД), 10.10.2024, https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rejting-regionov-rossii-v-sisteme-publichnoy-diplomatii-rf-itogi-2022-goda/?sphrase_id=172005780 (dostęp: 30.06.2025).

Федеральный закон от 15 июля 1995 г. N 101-ФЗ „О международных договорах Российской Федерации”, 15.07.1995 (z późn. zm. i uzup.), <http://constitution.garant.ru/act/base/10103790> (dostęp: 18.06.2025).

Федеральный закон от 4 января 1999 г. N 4-ФЗ „О координации международных и внешнеэкономических связей субъектов Российской Федерации”, 4.01.1999 (ze zm. i uzup.), http://constitution.garant.ru/act/federative/179963/#block_1 (dostęp: 18.06.2025).

Федеративный договор (Москва, 31 марта 1992 г.), 31.03.1992, <http://constitution.garant.ru/act/federative/170280/> (dostęp: 10.06.2025).

Opracowania

Berger S., *How to Be Russian with a Difference? Kaliningrad and its German Past*, „Geopolitics” 15 (2010), no. 2, s. 345–366.

- Christiansen T., Joenniemi P., *Politics on the Edge: On the Restructuring of Borders in the North of Europe*, w: *Curtains of Iron and Gold. Reconstructing Borders and Scale of Interaction*, ed. H. Eskelinen, I. Liikanen, J. Oksa, Abingdon 1999, s. 89–115.
- Cornago N., *Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security. Dimensions of Conflict and Cooperation*, w: *Paradiplomacy in Action. The Foreign Relations of Subnational Governments*, ed. F. Aldecoa, M. Keating, London–Portland 1999.
- Joenniemi P., Sergunin A., *Paradiplomacy as a Capacity-Building Strategy. The Case of Russia's Northwestern Subnational Actors*, „Problems of Post-Communism” 61 (2014), no. 6, s. 18–33.
- Perović J., *Internalization of Russian Regions and the Consequences for Russian Foreign and Security Policy*, „ETH Working Paper” (2000), no. 1, s. 1–56.
- Pietrasiak M., Słowikowski M., *The International Activity of Federal Subjects of the Russian Federation on the Case of the Far East*, w: *Paradiplomacy in Asia. Case Studies of China, India and Russia*, ed. M. Pietrasiak et al., Łódź 2018, s. 137–208.
- Raś M., *Aktywność międzynarodowa regionów Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2018.
- Raś M., *Aktywność międzynarodowa regionów (paradyplomacja) w ujęciu teoretycznym*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 52 (2016), nr 3, s. 191–215.
- Raś M., *Regions of the Russian Far East and Pragmatic Eurasian Para-diplomatic Relations*, w: *Evolving Regional Values and Mobilities in Global Context. The Emergenmosce of New (Eur)Asian Regions and Dialogues with Europe*, ed. Y. Alix, I. Baizhakova, P. Chabal, Bruxelles 2020, s. 51–61.
- Raś M., *Regiony Federacji Rosyjskiej w stosunkach międzynarodowych*, w: *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, M. Pietraś, t. 2, Warszawa–Lublin 2013, s. 852–856.
- Tarasova A.S., *Modern trends in paradiplomacy: a case of Russian-Finnish regional cooperation*, „Baltic Region” 15 (2023), no. 3, s. 83–99.
- Алехнович С.О., *Федерализм. Концепт и практика российского проекта*, Москва 2012.
- Анисимов А.М. и др., *Приграничное сотрудничество регионов России, Беларуси и Украины: Состояние и перспективы*, „Евразийская Экономическая Интеграция” 4 (2013), № 21, с. 77–96.
- Бурлинова Н.В. и др., *Практики публичной дипломатии регионов России 2017–2021 гг.: доклад № 86, Российский совет по международным делам (РСМД), Центр поддержки и развития общественных инициатив „Креативная дипломатия”*, Москва 2022.
- Вардомский Л.Б., Скатерщикова Е.Е., *Внеиэкономическая деятельность регионов России*, Москва 2002.
- Евтушенко А.В., Зуенко И.Ю., Фоминых А.Е., *От побратимства городов к „парадипломатии макрорегионов”: поиск новых форм российско-китайского сотрудничества (к 10-летию межрегиональной программы „Волга-Янцзы”)*, „Азия и Африка сегодня” (2023), № 12, с. 15–23.
- Макарычев А.С., *Российские регионы и глобализация*, Нижний Новгород 2001.
- Международная интеграция российских регионов*, ред. И.И. Курилла, Москва 2007.
- Международные и внешнеэкономические связи субъектов Российской Федерации*, ред. А.Г. Гранберг, Москва 2001.
- Российский федерализм. Экономико-правовые проблемы*, ред. С.Д. Валентей, Санкт-Петербург 2008.
- Российско-белорусское приграничье. Двадцать лет перемен*, ред. А.П. Катровский, Ю.П. Ковалев, Смоленск 2012.
- Российское пограничье. Проблемы развития в новых геополитических условиях*, ред. В.А. Колосов, А.Б. Володин, Москва 2019.
- Свердловская область. Эволюция международных связей (1991–2022)*, ред. В.Д. Камынин, Е.Б. Михайленко, Екатеринбург 2022.

- Столков Д., *Новые тенденции в российской дипломатии после 24 февраля 2022 года*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения” 17 (2024), № 1, с. 27–42.
- Толстых В.Л., *Международная деятельность субъектов Российской Федерации*, Москва 2004.
- Шакиров А., *Парадипломатия Республики Татарстан*, 2021, https://picreadianalitika.ru/paradiplomacy_of_tatarstan (dostęp: 10.06.2025).
- Яровой Г., *Трансграничное сотрудничество России и Евросоюза между (де-)секьюритизацией и парадипломатией: в поисках новых подходов к cross-border governance*, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения” 14 (2021), № 2, с. 156–181.

Maciej Raś, dr hab., prof. ucz.; Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego; od 2024 r. prorektor UW ds. studenckich i jakości kształcenia. Zainteresowania badawcze: międzynarodowe stosunki polityczne, podmioty subpaństwowe w stosunkach międzynarodowych (paradyplomacja), stosunki międzynarodowe w przestrzeni poradzieckiej, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Rosji, relacje Zachód – Rosja, Wschód w polityce zagranicznej RP (maciejras@uw.edu.pl).

Maciej Raś, PhD hab., professor of the University of Warsaw; employee of the Faculty of Political Science and International Studies, University of Warsaw; Vice-Rector for Student Affairs and Quality of Teaching and Learning at the University since 2024. His research interests: international political relations, sub-state actors in international relations (paradiplomacy), international relations in the post-Soviet space, Russia's foreign and security policy, West-Russia relations, the East in the foreign policy of the Republic of Poland (maciejras@uw.edu.pl).